Language Related Research
E-ISSN: 2383-0816
https://lrr.modares.ac.ir
https://doi.org/10.52547/LRR.13.2.8

Tarbiat Modares University

Vol. 13, No. 4, Tome 70
pp. 257-282
September & October 2022

An Investigation On the Socio-Semantic components and the amount of mystification of Bank's Facility Contracts Regarding the Forensic Linguistics Approach and The Cognitive Dimension of Discourse

Pedram Hatami[1], *Ferdows Agha Golzadeh*[2*], *Behzad Rahbar*[3], & *Mohammad Reza Oroji*[4]

Received: 24 July 2020
Received in revised form: 12 September 2020
Accepted: 10 October 2020

bstract

This study is to investigate forensic discourse analysis of the facility contracts like Murabaha, Jaaleh, civil participation and installment sale.The aim of this research is to probe the forensic discourse analysis of the aforementioned texts in the field of forensic linguistics by considering the Van Leeuwen 's 1996. To do that, the quantity, quality and the mystification of each contract 's text was probed to discover the factors which ruin the clarity of those texts. The qualitative method of discourse analysis was used to explore the hypothesis of this research. The discoursal elements in the Van Leeuwen 's (1996) were extracted and the mystification of each contract and different manipulations in each article of contracts were analyzed by using version 21 of SPSS software. The frequency and the percentage of their occurrence was found. The result shows that significant explicit, implicit elements and mystifications in all contracts were seen. The least frequency of explicit elements in the text of Jaaleh by the frequency of 20and the most number of mystification can be observed in the mentioned text by 81.3 percent. The manipulation based on threat was seen 11 times in Murrabeh, Jaaleh. It can be concluded that based on the occurrence of the implicit elements and mystification of all texts of the facility contracts, using implicit elements should be avoided.Consequently, the ambiguity and the mystification will be reduced. The result of the present study helps the banks' legal experts to write the contracts more apprehensible with less ambiguity.

***Keywords*:** Forensic linguistics, Forensic discourse analysis, Facility contract, Socio-Semantic components, Manipulation

1. PhD Candidate in Linguistics, Department of Linguistics, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Zanjan , Iran; ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9310-6258
2. Corresponding author: Professor of Linguistics, Department of Linguistics, Tarbiat Modares University. Tehran, Iran; *Email: aghaplz@modares.ac.ir*.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8917-6429
3. Assistant Professor, Department of Linguistics, Faculty of Litreture and Language, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran;
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9275-8251
4. Assistant Professor, Department of Linguistics, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Zanjan, Iran; ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0445-8169

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]

[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

1. Introduction

Since all the facility contracts are assumed as legal documents, lack of clarity in their texts lead to serious challenges in terms of perception for the two sides of the contract; subsequently it will be a crucial concern for the bank facilities' applicants. The significant of the present study is rooted in the afore-mentioned concept and its necessity is the revival of the rights of the bank as the donator of the facility and the customer as its receiver. Therefore, in doing so, the researcher tried to investigate discourse analysis of these facility contracts in the area of forensic linguistics by studying the socio-semantic components and their manipulations.

This study is designed based on Van Leeuwen's theoretical framework on socio-semantic components (1996) and also the different manipulations of the facility contract texts. The researcher tried to find the suitable answer for these research questions:

1.Is there any difference between the frequency of explicit elements in facility contract texts of Tejarat Bank?

2.Is there any difference between the frequency of implicit elements in facility contract texts of Tejarat Bank?

3.Is there any difference between the frequency of mystification elements in facility contract texts of Tejarat Bank?

4.Is there any difference between the frequency of manipulation elements in facility contract texts of Tejarat Bank?

2. Literature Review

Theoretical framework applied in this research is Van Leewen socio-semantic components and manipulation of the texts. Also, the studies of the Iranian and foreigner researchers in the areas of forensic linguistics and forensic discourse analysis were reviewed here as Shuy (2001), Shuy (2010). Olsson (2009), Coulthard(2000), Aghagolzadeh(2005), Aghagolzadeh and Farazandehpour (2016), Taghipour (2015) and Habibi (1995).

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]

[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

3. Methodology

In order to find the answers of the research questions, the researcher used the descriptive-analytic method of research. The related data of this study was driven from the most used facility contracts of Tejarat Bank which are: Jallleh, Murabaha, Civil Participation , and Installment Sale

The aim of this study is an investigation of the arrangement of socio-semantic components and manipulations of banking facility contracts. So, the socio-semantic components of Van Leeuven model and manipulation of the paragraphs of each facility contract was found and by using the 21st version of SPSS, their frequency and the percentage were analyzed. Also, by using the socio-semantic components, the mystification of the facility contracts was estimated. The results of the above mentioned analyses were shown in different tables. In the next step, the socio-semantic elements and the mystification of the facility contracts were compared to find which facility contract has the most density of implicit components and subsequently has the most mystification in its text. So, by revising these contracts and omitting the implicit elements, we would be able to increase their clarity.

4. Results

The first two research questions were investigating the difference between the frequency of the implicit and explicit socio-semantic components in the texts of the banking facilities contracts. The results had been proven that the frequency of the implicit components in the text of Jaaleh contract is more than the other contracts. So, the first and second research hypothesis had been had been proven. The third research question was the comparison between the mystification of the facility contracts. Also, the facility contract of Jaaleh had the most number of implicit components so its mystification was more than the other contracts. Therefore, by probing those analysis, we can conclude that we should reduce the number of implicit components to reduce the

mystification of the contracts as it may cause the creation of unclarity and it may cause legal problems for the customers of the bank.

Finally, it is concluded that the threatening manipulation could be observed in all the contracts; however, encouraging manipulation could be observed only in text of Morabehe contract. It means that in banking system of Iran, we assume only threatening as the only tool. So, the fourth hypothesis was proven, too.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]

[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

دوماهنامهٔ بین‌المللی
۱۳:282، ش ٤ (پیاپی ۷۰)، مهر و آبان ۱٤۰۱، صص ۲۵۷-۲۸۲
مقاله پژوهشی
http://dorl.net/dor/20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3

واکاوی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار و میزان رازگونگی متن قراردادهای تسهیلات بانکی از منظر تحلیل گفتمان حقوقی و بُعد شناختی گفتمان

پدرام حاتمی[۱]، فردوس آقاگل‌زاده[۲*]، بهزاد رهبر[۳]، محمدرضا اروجی[۴]

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زنجان، زنجان، ایران.
استاد گروه زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. ۲.
۳. استادیار گروه زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
٤. استادیار گروه زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زنجان، زنجان، ایران .

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۱۹

چکیده

مقالهٔ پیش‌رو با هدف واکاوی تحلیل گفتمان حقوقی قراردادهای تسهیلات بانکی گردآوری شده است. مسئلهٔ این پژوهش عبارت است از تأملی بر تحلیل گفتمان حقوقی متون قراردادهای مرابحه، جُعاله، مشارکت مدنی و فروش اقساطی در گسترهٔ زبان‌شناسی حقوقی با استفاده از راهبرد بررسی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار براساس الگوی ون لیوون (1996)، درنگی بر رازگونگی و مطالعهٔ ابعاد شناختی گفتمان جاری در متون یادشده تا منابع ایجاد ابهام در این متون شناسایی شود. جهت ارزیابی فرضیات پژوهش با به‌کارگیری روش کیفی تحلیل گفتمان، مؤلفه‌های گفتمان‌مدار الگوی ون لیوون استخراج، میزان رازگونگی متن وانواع گونه‌های القایی در هر یک از بندهای قراردادهای مذکور شناسایی شده، بسامد و درصد وقوع آن‌ها استخراج شد. نتایج به‌دست‌آمده بیانگر وجود مؤلفه‌های گفتمان‌مدار صریح و پوشیده و رازگونگی در متن قراردادهای بیان شده است. کم‌ترین بسامد مؤلفه‌های صریح در قرارداد جعاله با بیست عدد و بیشترین درصد رازگونگی نیز در متن همین قرارداد به میزان ۸۱.۳ درصد دیده شد. بیشترین تعداد گونهٔ القایی مبتنی‌بر تهدید نیزدر قراردادهای مرابحه و جُعاله با یازده عدد ملاحظه شد. از مجموع واکاوی‌های به‌عمل آمده چنین استنتاج می‌شود با توجه به وجود مؤلفه‌های گفتمان‌مدار پوشیده و نیز رازگونگی در متن تمام قراردادهای تسهیلاتی

* نویسندهٔ مسئول مقاله: E-mail: aghaplz@modares.ac.ir

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

اصلح است برای شفاف‌سازی متون از به‌کارگیری مؤلفه‌های پوشیده اجتناب کرد تا با کاهش میزان رازگونگی از ابهام متن نیز کاسته شود. نتایج این پژوهش کارشناسان حقوقی بانک‌ها را در نگارش متن قراردادهایی با کاربردی همه‌فهم‌تر از زبان حقوقی یاری‌رسان خواهد بود.

واژه‌های کلیدی: زبان‌شناسی حقوقی، تحلیل گفتمان حقوقی، قرارداد تسهیلاتی، الگوی ون لیوون، گونهٔ القایی.

۱. مقدمه و بیان مسئله

از آنجا که هر قرارداد بانکی اعطای تسهیلات به‌مثابهٔ سندی رسمی قلمداد می شود، فقدان شفافیت مفاد آن به‌لحاظ وجود عناصر خاص سرآغاز چرخهٔ معیوب ایجاد تفسیرهای مختلف از متن می‌شود که باعث ایجاد چالش‌های متعدد برای هر یک از طرفین قرارداد شده و این مهم مسئله‌ای حائز اهمیت برای متقاضیان دریافت تسهیلات بانکی است. مسئلهٔ این پژوهش نیز براساس آنچه بیان شد شکل گرفته و ضرورت آن نیز احیای حقوق طرفین قرارداد یعنی متقاضی دریافت تسهیلات از یک سو و بانک به‌عنوان مؤسسه‌ای مالی از سوی دیگر است. این پژوهش بر آن است تا به تحلیل گفتمان حقوقی چنین متون بانکی در حوزهٔ زبان‌شناسی حقوقی به‌وسیلهٔ بررسی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار و نیز بُعد شناختی گفتمان اهتمام ورزد. با توجه به این مهم که متون قراردادهای اعطای تسهیلات بانکی دارای ماهیت قانونی هستند، لذا این امر چنین ایجاب می‌کند تا تسهیلات‌گیرندگان به درک کاملی از موضوع قرارداد موردنظر دست یابند تا پس از درک مفاد قراردادهای مربوطه، درمورد پذیرش یا رد آن‌ها تصمیم بگیرند. به‌دلیل دشواری درک متون اسناد حقوقی، در موارد متعددی افراد بدون درک صحیح یا حتی خواندن قراردادهای تسهیلاتی، با اکتفا به توضیحات نمایندگان حقوقی یا اعتباری بانک‌ها، به امضای آن‌ها مبادرت می‌ورزند و ندانسته تعهداتی را عهده‌دار می‌شوند که ممکن است گاهی عمل کردن به آن‌ها از عهدهٔ این افراد خارج باشد. با توجه به حدوث مسئلهٔ بیان‌شده در سطح جامعه و نظام بانکی ضرورت دارد این مهم جهت آسیب‌شناسی و سپس ارائهٔ راهبردهای علمی با استفاده از دانش زبان‌شناسی موردواکاوی قرار گیرد.

در گفتمان حقوقی نیز چونان هر طیف گفتمانی دیگر نظم گفتمانی ویژه‌ای حکم‌فرماست و

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

شاکلهٔ این متون از دو عنصر حقوقی کردار گفتمانی و کردار اجتماعی تشکیل شده است. گفتمان حقوقی کنشگران اجتماعی و کنشگران نهادی همانند مراکز قضائی و انتظامی به همراه فرایندهای دادرسی و متون و مفاهیم مرتبط همگی با هم زنجیره‌ای را تشکیل می‌دهند که ماحصل آن تشکیل معنای متن اعم از زبانی و فرازبانی (بافت اجتماعی) است. در گفتمان حقوقی جایگاه نهادی و فردی هر یک از کنشگران و شرکت‌کنندگان و رابطهٔ هر یک از آن‌ها با منابع قدرت اجتماعی نرم و سخت و نیز وجود واژه‌ها و مفاهیم نهفته در زنجیرهٔ تعاملات فی‌مابین شرکت‌کنندگان و اسناد حقوقی دارای ویژگی‌های زبان‌شناختی با مختصات ویژه‌ای است که ضرورت دارد در پژوهش‌های زبان‌شناسی موردواکاوی قرار گیرند. محور مطالعات حوزهٔ زبان‌شناسی حقوقی[1] رابطهٔ زبان و قانون، یعنی کاربرد دانش زبانی در بافت‌های حقوقی است. با مطالعهٔ جنبه‌های گوناگون زبان که در یک قرارداد تسهیلاتی استفاده می‌شود، می‌توان، به قضاوت دربارهٔ اهداف بانک یا فرد نگارندهٔ آن متن کمک کرد. در پژوهش پیش‌رو نیز با نظر به رویکرد حقوقی، ویژگی‌های گفتمان به‌کار رفته در قراردادهای اعطای تسهیلات بانکی موردبررسی قرار خواهد گرفت (آقاگل‌زاده، ۱۳۹۱، ص. ۱۵).

پژوهش حاضر براساس الگوی معرفی مؤلفه‌های جامعه شناختی ـ معنایی[2] (مؤلفه‌های گفتمان‌مدار) ون لیوون (1996) و نیز رابطهٔ شناخت و کنش در متن قراردادهای تسهیلاتی شکل گرفته **و در آن** بر این مهم سعایت داریم که به پرسش‌های ذیل پاسخ دهیم:

۱. چه تفاوتی میان بسامد مؤلفه‌های گفتمان‌مدار صریح در قراردادهای تسهیلات ارزی و ریالی بانک تجارت وجود دارد؟

۲. چه تفاوتی میان بسامد مؤلفه‌های گفتمان‌مدار پوشیده در قراردادهای تسهیلات ارزی و ریالی بانک تجارت وجود دارد؟

۳. چه تفاوتی میان میزان رازگونگی متن قراردادهای تسهیلات ارزی و ریالی بانک تجارت وجود دارد؟

٤. چه تفاوتی میان بسامد گونه‌های القایی به‌کار رفته در قراردادهای تسهیلات ارزی و ریالی بانک تجارت وجود دارد؟

همچنین فرضیه های مرتبط نیز عبارت‌اند از:

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

فرضیهٔ ۱: بسامد مؤلفه‌های گفتمان‌مدار صریح در قراردادهای تسهیلات ارزی بانک تجارت بالاتر از قراردادهای تسهیلات ریالی است.

فرضیهٔ ۲: بسامد مؤلفه‌های گفتمان‌مدار پوشیده در قراردادهای تسهیلات ارزی بانک تجارت پایین‌تر از قراردادهای تسهیلات ریالی است.

فرضیهٔ ۳: میان میزان رازگونگی متن قراردادهای اعطای تسهیلات ارزی و ریالی بانک تجارت تفاوتی وجود ندارد.

فرضیهٔ ٤: میان بسامد گونه‌های القایی به‌کاررفته در قراردادهای تسهیلات ارزی و ریالی بانک تجارت تفاوتی وجود ندارد.

برای پاسخ دادن به پرسش‌های پژوهش مطرح‌شده، از روش تحقیق توصیفی ـ تحلیلی بهره گرفته شد. داده‌های این پژوهش از پیکرهٔ چهار قرارداد تسهیلاتی بانک تجارت که براساس مجلد داخلی مهرماه ۱۳۹۸ این بانک در حوزه‌های تسهیلات ارزی و ریالی بیشترین متقاضی را دارند و عبارت‌اند از فروش اقساطی و مشارکت مدنی ارزی همچنین جُعاله و مرابحهٔ ریالی استخراج شده‌اند. بر این اساس مؤلفه‌های جامعه شناختی ـ معنایی (مؤلفه‌های گفتمان‌مدار) صریح و پوشیده بیان‌شده در الگوی ون‌لیوون (1996) همچنین انواع گونه‌های القایی[۳] که می‌توانند در رأس هر عملیات کنشی واقع شوند. در هر یک از بندهای قراردادهای مذکور شناسایی شده و با استفاده از نسخهٔ ۲۱ نرم‌افزار آماری اس.پی.اس.اس. بسامد و درصد وقوع مؤلفه‌های یادشده و گونه‌های القایی بیان شده در هر یک از بندهای قراردادهای تسهیلاتی استخراج خواهد شد و در جدول‌های جداگانه‌ای به تفکیک هر قرارداد بازنمایی می‌شود. همچنین با استفاده از تعداد مؤلفه‌های جامعه‌شناختی ـ معنایی (مؤلفه‌های گفتمان‌مدار) صریح و پوشیده هر قرارداد میزان رازگونگی متن قرارداد تسهیلاتی نیز با استفاده از فرمول ذیل مشخص می‌شود:

$$\text{رازگونگی} = \frac{\text{تعدادعناصرپوشیده} \times ۱۰۰}{\text{مجموع عناصر صریح و پوشیده}}$$

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]

[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

نتیجهٔ حاصل از محاسبهٔ میزان رازگونگی هر یک از قراردادهای یادشده جهت بررسی و مقایسه در جدولی جداگانه (جدول ۲) درج خواهد شد. در مرحلهٔ بعد مقایسه‌ای میان مؤلفه‌های جامعه‌شناختی ـ معنایی و نیز میزان رازگونگی قراردادهای تسهیلاتی بیان‌شده به‌عمل آمد تا از این رهگذار دریابیم کدام قراردادها دارای بیشترین تراکم مؤلفه‌های گفتمان‌مدار پوشیده و درنتیجه بیشترین میزان رازگونگی هستند تا با بازنگری در متن آن‌ها و حذف حداکثری مؤلفه‌های گفتمان‌مدار پوشیده میزان شفافیت آن‌ها را افزایش داد. همچنین نتیجهٔ حاصل از مقایسهٔ گونه‌های القایی به‌کار رفته در قراردادهای یادشده نیز در جدول ۳ ارائه شده است. داده‌های مندرج در جدول مذکور به ما نشان می‌دهد تراکم گونه‌های القایی در قراردادهای تسهیلاتی چگونه است و براساس ویژگی‌های متون قراردادهای بانکی کدام یک را باید افزون کرد و از کدام یک باید کاست. در پایان از متن هریک از قراردادهای تسهیلاتی مذکور نمونه‌هایی از مؤلفه‌های گفتمان‌مدار یافت شده و نیز گونه‌های القایی به‌کار رفته در آن‌ها شناسایی، استخراج و توصیف و تحلیل می‌شود.

۲. پیشینهٔ تحقیق

زبان‌شناسی حقوقی گرایشی نوین در زبان‌شناسی کاربردی است که نتایج منبعث از پژوهش‌های صورت‌گرفته از آن راهگشای تمام سازمان‌ها یا اشخاصی است که به‌نحوی در ارتباط با متون حقوقی هستند (ازقبیل پلیس، وکلا، ضابطان قضائی، امور حقوقی بانک‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی) تا آن‌ها را در توسعهٔ عدالت و قضاوت‌های صحیح یاری کند و به‌خصوص مانع از تضییع حق و حقوق سازمان‌ها یا اشخاص حقیقی و حقوقی شود. به‌عبارت دیگر زبان‌شناسی حقوقی را می‌توان علمی میان‌رشته‌ای برشمرد که با بررسی مشکلات متون حقوقی و تعبیر و تفسیر گفتمان در دادگاه‌ها یاری‌رسان نظام حقوقی ـ قضائی است(Shuy , 2001, p. 684). زبان‌شناسی حقوقی را می‌توان شاخه‌ای از زبان‌شناسی اجتماعی برشمرد که با اتکا بر کاربرد دانش در موضوعات روزمره می‌تواند به‌مثابهٔ راهبردی عمل کند که زبان‌شناسان با اتکا بر آن می‌توانند به کمک افرادی که احیاناً حقی از آن‌ها ضایع شده بشتابند و از طریق در خدمت نظام حقوقی قرار گیرد (Olsson , 2003, p.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

(18. زبان‌شناسی حقوقی نیز دارای کارکردهای مختلفی برای نظام حقوقی ـ قضائی است که عبارت‌اند از: شناسایی متن و تشخیص روش تولید آن، تفسیر و ترجمهٔ حقوقی، پیاده کردن اظهارات شفاهی، زبان و گفتمان دادگاه، حقوق زبانی، تحلیل اظهارات، آواشناسی حقوقی، وضعیت صحت و سقم متن (Olsson , 2009, p. 18). این نحله‌ای نوپا که دارای گسترهٔ مطالعاتی مستقل است در واپسین سال‌های قرن ۲۰ پا به سپهر اندیشگانی حوزهٔ زبان‌شناسی نهاد. یکی از حوزه‌های وقوع خطا در تأویل و تفسیر متون حقوقی ساختار گفتمان آن‌هاست و تحلیل‌گر کلام حقوقی با توجه به آن می‌تواند متن قرارداد حقوقی را موردواکاوی قرار دهد و در صورت لزوم صحت و سقم آن را تعیین کند (Coulthard , 2000, p. 279). همچنین از ابزارهای دانش زبانی که هر زبان‌شناس حقوقی به‌کار می برد می‌توان از تحلیل گفتمان حقوقی نام برد که با رد آن با استفاده از نشانگرهای گفتمانی و سایر عناصر گفتمان‌مدار می‌توان به تحلیل دقیقی از متن دست یافت (Shuy, 2010, p. 58) .

از میان تحقیقات پژوهشگران داخلی مختلفی که در این حوزه نگاشته شده‌اند مقالهٔ آقاگل‌زاده (۱۳۸٤)، آقاگل‌زاده و فرازنده‌پور (۱۳۹۵)، تقی‌پور (۱۳۹٤)، حبیبی (۱۳۷٤)، مرتبط با پژوهش حاضر است.

براساس نظر آقاگل‌زاده اگرچه از لحاظ زبان‌شناختی، دشواری‌های زبان حقوقی ماحصل ساخت پیچیدهٔ آن زبان و ویژگی‌های مشخصه‌های سبکی آن است، اما واژگان و اصطلاحات خاص متون حقوقی که ریشهٔ عربی دارند بر میزان دشواری متون می‌افزایند و می‌توان با تجدیدنظر در آن‌ها و رعایت اصول ساده‌نویسی متن حقوقی را با زبانی ساده و قابل درک نسبی برای اغلب افراد ذینفع فارسی زبان ارائه کرد (آقاگل‌زاده، ۱۳۸٤، ص. ۱۳۱). حبیبی (به‌عنوان یک حقوقدان) در پژوهشی با عنوان «زبان حقوقی» از اصطلاحات حقوقی و چگونگی تنظیم و ترتیب عبارات و جمله‌های متون حقوقی سخن می‌راند. وی معتقد است در زبان حقوقی از اصطلاحات غامضی استفاده می‌شود که فرم متن را برای خوانندهٔ عادی دشوار می‌سازد. ساختار نحوی متن قانون مدنی را مورد کنکاش قرار داده و مشخصات اصلی زبان حقوقی را در عبور از گونهٔ گفتاری به گونهٔ نوشتاری، استفاده از واژگان فنی و تخصصی و نیل به گفتمان قدرت برمی‌شمارد (حبیبی، ۱۳۷٤، ص.۱۳-۳۷). تقی‌پور بیان می‌کند در ایران درک زبان متون حقوقی امری است دشوار و به ایجاد فاصلهٔ ارتباطی،

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

ادراکی میان فرم متون و افراد غیرحقوقدان منجر شده است (تقی‌پور، ۱۳۹٤، ص. ۹٤).

آقاگل‌زاده و فرازنده‌پور بر این باورند که زبان حقوقی که راهبرد برقراری ارتباط در حوزهٔ حقوق و ضامن اجرای مفاد قانونی است، بدون فرم صحیح آن بی‌معناست. از سوی دیگر نیز نمی‌توان از نقش گفتمان و تحلیل آن در نظام حقوقی چشم‌پوشی کرد (آقاگل‌زاده و فرازنده‌پور، ۱۳۹۵، ص.٦۷).

بیشینهٔ پژوهش‌های بیان‌شده به واکاوی مشخصه‌های سبکی، ساختاری و صوری متون حقوقی پرداخته‌اند، لیکن به متون قراردادهای تسهیلات بانکی به‌عنوان اسناد رسمی که لازم‌الاجرا هستند پرداخته نشده است همچنین به مؤلفه‌های گفتمان‌مدار موجود هر متن که می‌تواند سبب ایجاد ابهام شود و همچنین رابطهٔ شناخت و کنش (انواع گونه‌های القایی) در متن قراردادهای تسهیلات بانکی توجهی نشده است، حال آنکه با شناخت مؤلفه‌های گفتمان‌مدار پوشیده می‌توان ضمن کاهش میزان رازگونگی متن قراردادهای تسهیلات بانکی از ابهام این متون نیز کاست و در جهت شفافیت هرچه بیشتر آن‌ها گام برداشت. همچنین می‌توان با بررسی انواع گونه‌های القایی را که در رأس فرایندهای کنشی هرمتن قرار می‌گیرند شناسایی کرد.

۳. مبانی نظری

۳ـ۱. مدل ون لیوون (1996)

جهت تحلیل متون این پژوهش از الگوی ون لیوون (1996) بهره جسته‌ایم. براساس گفتهٔ ون لیوون در الگوی پیشنهادی خود به جای شاخص‌های زبانی، شاخص‌های جامعه‌شناختی ـ معنایی را سنجهٔ تحلیل قرار داد و دلیل این مهم را نیز نبود رابطهٔ مستقیم میان شاخص‌های زبان‌شناختی و معنایی می‌داند (یارمحمدی، ۱۳۹۱، ص. ۲۵). ون لیوون مؤلفه‌های جامعه‌شناختی ـ معنایی (مؤلفه‌های گفتمان‌مدار) به دو دسته مؤلفه‌های پوشیده که عبارت‌اند از: حذف[٤]، منفعل‌سازی[٥]، تشخص‌زدایی[٦]، جنس ارجاعی[۷]، نقش‌دهی[۸]، هویت‌دهی[۹] و نامشخص‌سازی[۱۰] همچنین مؤلفه‌های صریح که عبارت‌اند از: فعال‌سازی [۱۱]، نوع ارجاعی[۱۲]،

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

پیوند زدن [۱۳]، تفکیک کردن [۱۴]، ارزش‌دهی[۱۵] و نام‌دهی[۱۶] تقسیم می‌کند (Van Leeuwen , 2008 , p.30). با توجه به اینکه الگوی یادشده دارای جزئیات فراوانی است، در این بخش صرفاً به شرح و بسط مؤلفه‌های جامعه‌شناختی ـ معنایی که در بخش تجزیه و تحلیل داده‌ها موردواکاوی قرار گرفته‌اند پرداخته می‌شود.

۳ـ۱ـ۱. مؤلفه‌های پوشیده

- **حذف**

آنگاه است که همهٔ کنشگران اجتماعی در متن به دلایل مختلف بازنمون نشوند و به دو شکل صورت می‌گیرد: پنهان‌سازی و کم‌رنگ‌سازی. در پنهان‌سازی بازشناسایی کنشگر به هیچ عنوان امکان‌پذیر نیست. در کم‌رنگ‌سازی در نقطهٔ دیگری از متن رد پای کنشگر ملاحظه می‌شود (Van Leeuwen , 2008, p.32).

- **منفعل‌سازی**

در منفعل‌سازی با فرایند تن دادن به عمل یا پذیرفتن حالت‌های مختلف مواجه‌ایم. به‌عبارت دیگر در منفعل‌سازی نتیجهٔ عمل به سوی کنشگران است. در منفعل‌سازی با دو رویداد تأثیرپذیری مستقیم و تأثیرپذیری غیرمستقیم مواجه هستیم. در تأثیرپذیری مستقیم کنشگر اجتماعی موضوع و هدف عمل است در تأثیرپذیری غیرمستقیم کنشگر اجتماعی به‌صورت غیرمستقیم نتیجهٔ عمل را دریافت می‌کند (Van Leeuwen , 2008, p.34). منفعل‌سازی را پربسامدترین راهبرد زنان برای به‌حاشیه بردن و کم‌رنگ‌سازی حضور طرف مقابل در دادگاه‌های خانواده قلمداد می‌کنند (حلاج‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۲۹).

- **نامشخص‌سازی**

آنگاه است که تجلی حضور کنشگران اجتماعی در متن به صورت گروه یا افراد نامشخص صورت پذیرفته باشد. در فرایند نامشخص‌سازی می‌توان ضمایر و ادات مبهم را در جمله ملاحظه کرد (Van Leeuwen , 2008, p. 32).

- **جنس ارجاعی**

منظور از جنس ارجاعی بازنمایی کنشگران به‌صورت طبقات و افراد عام است (Van

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

. (Leeuwen , 2008, p. 34.

- **گفته‌مداری**

در مؤلفهٔ گفته‌مداری فرایند بازنمایی کنشگران به کمک گفته‌ها و نوشته‌های کارگزاران صورت می‌گیرد (Van Leeuwen , 2008, p. 35) .

- **فعال‌سازی**

در فعال‌سازی کنشگران به‌عنوان نیروی فعال و اثرگذار معرفی می‌شوند (Van Leeuwen , 2008, p. 34).

- **پیوند زدن**

در پیوند زدن کارگزاران اجتماعی در قالب گروهی و پیوسته بازنمایی می‌شوند که دارای دیدگاه واحد درخصوص فعالیت خاصی هستند (Van Leeuwen , 2008, p. 35).

۳ـ۲. بُعد شناختی گفتمان

براساس نظر شعیری در برخی از متون در انتهای عملیات کنشیِ انجام‌شده، ارزیابی و قضاوت شناختی با نوعی عملیات القایی درهم تنیده است که در مرحلهٔ آغازین فرایند جای می‌گیرد. عملیات القایی حضور بدعت‌گذاری را موجب می‌شود که در مرحلهٔ آغازین فرایند با استفاده از ابزارهای متفاوتی که از جنبهٔ شناختی بیشتری برخوردارند کنشگر را به عمل وادار می‌کنند. چنین گونه‌های القایی که می‌توانند در رأس عملیات کنشی قرار گیرند عبارت‌اند از:

۱. گونهٔ القایی مبتنی‌بر تشویق: در این حالت ترغیب به عمل با وعده و وعیدهایی که به کنشگر از سوی بدعت‌گذار داده می‌شود صورت می‌گیرد.

۲. گونهٔ القایی مبتنی‌بر اغوا: در این حالت با تمجید و سالوسی از کنشگر او را در شرایط انجام عمل قرار می‌دهیم.

۳. گونهٔ القایی مبتنی‌بر تهدید یا ایجاد ارعاب: در این حالت کنشگر با تهدید و ایجاد ترس از سوی بدعت‌گذار وادار به انجام عملی می‌شود.

٤. گونهٔ القایی مبتنی‌بر تحریک: در این حالت بدعت‌گذار با به رخ کشیدن نقاط ضعف و

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

ناتوانایی‌های کنشگر، او را به انجام عمل کنشی وادار می‌کند (شعیری، ۱۳۹۲، ص. ٦٦).

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش به جهت پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش مطرح‌شده از راهکارهای تشخیص و شناسایی، استخراج جملات حاوی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار و سپس راهبردهای کمیّ توصیفی و استقرایی مانند جدول‌های فراوانی بهره جسته‌ایم. بدین روی پس از واکاوی تمام متون قراردادها و شناسایی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار هر متن براساس الگوی ون لیوون (1996) و نیز گونه‌های القایی جاری در هر متن، داده‌کاوی‌های مرتبط را به انجام رساندیم. ازاین‌رو ابتدا نمونه‌ای از بندهای هر یک از قراردادهای تسهیلاتی موردپژوهش انتخاب و مؤلفه‌های گفتمان‌مدار صریح و پوشیده همچنین گونه‌های القایی موجود در آن‌ها مشخص شده و موردبررسی قرار می‌گیرند. آنگاه داده‌کاوی‌های به‌عمل‌آمده به همراه تحلیل آن‌ها در جدول‌های شمارهٔ ۱ تا ۳ ارائه می‌شود.

۴ـ۱. واکاوی نمونه‌بند قراردادهای تسهیلاتی

۴ـ۱ـ۱. بند جعالهٔ ریالی

جاعل متعهد شد نسبت‌به پرداخت هزینه‌های متفرقه ازقبیل انتقال وجوه، گشایش اعتبارات، نرخ و غیره اقدام کند، در صورت عدم پرداخت هزینه‌های مزبور؛ عامل (بانک) حق دارد راساً و به استناد این قرارداد و از محل مضامین، اموال و دارایی‌های جاعل نزد خود، براساس اسناد مثبته، نسبت‌به وصول هزینه‌های مذکور اقدام نماید.

الف) واکاوی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار جامعه‌شناختی ـ معنایی

با توجه به اینکه در این عبارت جاعل به‌عنوان کنشگری فعال و اثرگذار نمایانده شده است، پس می‌توان نتیجه گرفت که فرایند «فعال‌سازی» به‌وقوع پیوسته است. همچنین نظر به اینکه در قسمت‌های دیگر متن توضیحات کافی درمورد «هزینه‌های مزبور» ارائه شده است، پس فرایند «کم‌رنگ‌سازی» صورت گرفته است. در عبارت فوق از آنجایی‌که بانک به‌عنوان عنصری فعال معرفی شده که نقش محوری در وصول هزینه‌ها دارد پس فرایند «فعال‌سازی»

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

قابل‌ملاحظه است. درمورد عبارات «این قرارداد» و «اسناد مثبته» نیز، چون در بندهای دیگر اطلاعات جامع دربارهٔ آن‌ها ارائه و مشخص شده منظور از «این قرارداد» قرارداد «جعاله» است و «اسناد مثبته» نیز دلالت بر مجموعه اسناد مالی و اعتباری ـ حقوقی منضم به قرارداد است، پس می‌توان چنین نتیجه گرفت در این جمله مؤلفهٔ گفتمان‌مدار «کم‌رنگ‌سازی» حضور دارد. همچنین در ترکیب پایانی جمله «نسبت به وصول هزینه‌های مذکور اقدام نماید» به‌دلیل آنکه ترکیب «هزینه‌های مذکور» حالت وصول شدن را پذیرفته است پس می‌توان گفت که مؤلفهٔ گفتمان‌مدار «منفعل‌سازی» ملاحظه شده است.

ب) واکاوی گونه‌های القایی

- در صورت عدم پرداخت هزینه‌های مزبور؛ عامل (بانک) حق دارد ...

در عبارت فوق از آنجایی که با تهدید کنشگر (تسهیلات گیرنده) از سوی بدعت‌گذار (بانک)، تسهیلات گیرندهٔ تهدید به وصول بدهی بانک از محل دارایی‌ها و اموال می‌شود، پس با گونهٔ القایی مبتنی‌بر تهدید مواجه هستیم.

۴ـ۱ـ۲. بند مرابحهٔ ریالی

در صورت پرداخت به موقع اقساط در سر رسید توسط تسهیلات‌گیرندهٔ بانک در نرخ سود تخفیف اعمال و با نرخ سود برای مشتریان خوش حساب... درصد محاسبه می‌شود.

الف) واکاوی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار جامعه‌شناختی ـ معنایی

با توجه به اینکه در سایر قسمت‌های متن اطلاعات شفاف درمورد عبارت «تسهیلات‌گیرنده» و واژهٔ «بانک» ارائه شده است و خواننده در سایر بخش‌ها درخواهد یافت «تسهیلات گیرنده» به‌طور واضح به چه کسی اشاره دارد و همچنین در بندهای دیگر متن مشخص شده، واژهٔ «بانک» به‌طور مشخص به «بانک تجارت» اشاره می‌کند پس می‌توان نتیجه گرفت فرایند «کم‌رنگ‌سازی» صورت گرفته است. همچنین در عبارت «در نرخ سود تخفیف اعمال» از آنجایی‌که نرخ سود حالت اعمال تخفیف را پذیرفته است پس بیان می‌کنیم که مؤلفهٔ گفتمان‌مدار «منفعل‌سازی» ملاحظه شده است. در انتها با توجه به اینکه در هیچ کدام از قسمت‌های متن اشاره‌ای به این که «مشتریان خوش حساب» چه کسانی هستند نشده است، پس می‌توان نتیجه گرفت فرایند حذف انجام شده است.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

ب) واکاوی گونه‌های القایی

در عبارت فوق با توجه به اینکه این حالت ترغیب به عمل با وعده و وعیدهایی که به تسهیلات گیرنده از سوی بانک داده می‌شود صورت پذیرفته پس با «گونهٔ القایی مبتنی‌بر تشویق» مواجه هستیم.

۴ـ۱ـ۳. بند مشارکت مدنی ارزی

شریک قبول نمود که در صورت تأخیر در پرداخت کامل تمام مطالبات بانک وفق مفاد قرارداد اعم از حصهٔ بانک و سهم‌السود و کارمزد و سایر هزینه‌های متعلقه و سایر وجوه در سر رسید مقرر، از تاریخ سر رسید تا تاریخ تسویه کامل مطالبات مبلغی بر ذمهٔ شریک تعلق خواهد گرفت.

الف) واکاوی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار جامعه‌شناختی ـ معنایی

نظر به اینکه در قسمت‌های دیگر متن توضیحات کافی درمورد «شریک» ارائه شده است و خواننده در سایر بخش‌ها شریک را شناسایی خواهد کرد پس می‌توان نتیجه گرفت فرایند «کم‌رنگ‌سازی» صورت گرفته است. همچنین با توجه به اینکه در سایر قسمت‌های متن اطلاعات شفاف درمورد عبارت «تمام مطالبات بانک» و واژهٔ «قرارداد» ارائه شده است و خواننده در سایر بخش‌ها درخواهد یافت «تمام مطالبات بانک» به‌طور دقیق چه مواردی را شامل خواهد شد و همچنین در بندهای دیگر متن مشخص شده منظور از «قرارداد» قرارداد «مشارکت مدنی ارزی» است پس می‌توان نتیجه گرفت فرایند «کم‌رنگ‌سازی» صورت گرفته است. از آنجایی که هویت هزینه‌ها و وجوه مشخص نیست و از کلمهٔ «سایر» نیز استفاده شده است که از لحاظ زبان‌شناختی مبهم و نامشخص است پس می توان نتیجه گرفت فرایند «نامشخص‌سازی» رخ داده است. همچنین نظر به اینکه در این عبارت کلمهٔ «مبلغی» به کار رفته است که ترکیبی است از «مبلغ + ی نکره» و از آنجایی‌که میزان آن نیز مشخص نیست پس می‌توان نتیجه گرفت فرایند «نامشخص‌سازی» رخ داده است. همچنین نظر به اینکه در سایر قسمت‌های متن اطلاعات شفاف درمورد واژهٔ «شریک» ارائه شده است و خواننده در سایر بخش‌ها درخواهد یافت منظور از «شریک» چه کسی است پس می‌توان نتیجه گرفت فرایند «کم‌رنگ‌سازی» صورت گرفته است.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

ب) واکاوی گونه‌های القایی

شریک قبول کرد که در صورت تأخیر در ...:

- در عبارت فوق ازآنجایی که با تهدید کنشگر (تسهیلات‌گیرنده ـ شریک) از سوی بدعت‌گذار (بانک)، شریک تهدید می‌شود که در صورت تأخیر در پرداخت تمام مطالبات، مبلغی بر ذمهٔ وی قرار خواهد گرفت، پس با گونهٔ القایی مبتنی‌بر تهدید مواجه هستیم.

۴ـ۱ـ۴. بند فروش اقساطی ارزی

چنانچه بانک تجارت جهت استیفاء مطالبات خود به اقدامات قانونی متوسل گردد پرداخت تمام هزینه‌های مترتبه اعم از هزینه‌های دادرسی، حق‌الوکاله، هزینهٔ نمایندگان قضائی، هزینه‌های اجرایی و ثبتی واخواست و کارشناسی اموال، هزینهٔ برون‌سپاری و وصول مطالبات و هر نوع هزینهٔ دیگری که در جهت وصول مطالبات بانک تجارت لازم باشد بر عهدهٔ ضامن و متعهد است.

الف) واکاوی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار جامعه‌شناختی ـ معنایی

با توجه به اینکه در این عبارت «بک تجارت» به‌عنوان کنشگری فعال و اثرگذار نمایانده شده است، پس می‌توان نتیجه گرفت که فرایند «فعال‌سازی» به وقوع پیوسته است. در عبارت «هر نوع هزینهٔ دیگری» ازآنجایی که تجلی حضور کنشگران اجتماعی در متن به‌صورت نامشخص صورت پذیرفته و ضمیر مبهم «هر» در عبارت ملاحظه می‌شود، پس بیان می‌کنیم که مؤلفهٔ گفتمان‌مدار «نامشخص‌سازی» ملاحظه شده است. همچنین نظر به این مهم که در سایر قسمت‌های متن اطلاعات شفاف درمورد واژگان «ضامن» و «متعهد» ارائه شده است و خواننده در سایر بخش‌ها درخواهد یافت این دو واژه به‌طور واضح به چه کسانی اشاره دارد پس می‌توان نتیجه گرفت فرایند «کم‌رنگ‌سازی» صورت گرفته است.

ب) واکاوی گونه‌های القایی

در عبارت فوق ازآنجایی که تهدید کنشگران (ضامن و متعهد) «به پرداخت تمام هزینه‌های مترتبه» از سوی بدعت‌گذار (بانک) روبه‌رو می‌شویم، پس با گونهٔ القایی مبتنی‌بر تهدید مواجه هستیم.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

۴ـ۲. داده‌کاوی پرسش‌های پژوهش

پرسش پژوهش ۱ . چه تفاوتی میان بسامد مؤلفه‌های گفتمان‌مدار صریح در قراردادهای تسهیلات ارزی و ریالی بانک تجارت وجود دارد؟

پرسش پژوهش ۲. چه تفاوتی میان بسامد مؤلفه‌های گفتمان‌مدار پوشیده در قراردادهای تسهیلات ارزی و ریالی بانک تجارت وجود دارد؟

به جهت پاسخ‌دهی به پرسش‌های فوق مؤلفه‌های گفتمان‌مدار صریح و پوشیده در متن تمام قراردادهای تسهیلاتی به تفکیک تعداد و درصد و در جدول ۱ به تفکیک هر قرارداد مشخص شدند.

جدول ۱: نمایهٔ آماری مؤلفه‌های گفتمان‌مدار در قراردادهای تسهیلات بانکی

Table 1. Statistical analysis of Socio-Semantic components in text of BANKING facility contract

قرارداد	مؤلفه‌های گفتمان‌مدار													
	پوشیده								صریح					
	کم‌رنگ سازی		منفعل‌سازی		نامشخص سازی		جنس ارجاعی		فعال‌سازی		پیوند زدن		گفته‌مداری	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
جعالهٔ ریالی	۳۱	۲۹.۲۵	۲۰	۱۸.۸۷	۱٤	۱۳.۲۱	۲۱	۱۹.۸۱	۱٦	۱۵.۰۹	٤	۳.۷۷	۰	۰
مرابحهٔ ریالی	۲۳	۲۲.۵۵	۱۲	۱۱.۳٦	۸	۷.۵٤	۲۳	۲۲.۵۵	۱٤	۱۳.۲۳	۲۲	۲۱.۵۷	۰	۰
مشارکت مدنی ارزی	۳۰	۳۱.۹۱	۱۲	۱۲.۷۷	۱۵	۱۵.۹٦	۰	۰	۱٦	۱۷.۰۲	۲۱	۲۲.۳٤	۰	۰
فروش اقساطی ارزی	۱۳	۹.۲	۹	10.34	۹	10.34	۲۱	۲٤.۱٤	۱٦	۱۸.۳۹	۱۹	۲۱.۸٤	۰	۰

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

بررسی عناصر گفتمان‌مدار در متن قرارداد تسهیلات ریالی جعاله بیان می‌کند که ترتیب وقوع مؤلفه‌های گفتمان‌مدار در این قرارداد عبارت‌اند از: کم‌رنگ‌سازی (۳۱ مورد)، جنس ارجاعی (۲۱ مورد)، منفعل‌سازی (۲۰ مورد)، فعال‌سازی (١٦ مورد) و پیوند زدن (٤ مورد). همچنین درصدهای وقوع عناصر یادشده نیز عبارت‌اند از: کم‌رنگ‌سازی (۲۹.۲۵ درصد)، جنس ارجاعی (۱۹.۸۱درصد)، منفعل‌سازی (۱۸.۸۷درصد) ، فعال‌سازی (۱۵.۰۹ درصد)، و پیوند زدن (۳.۷۷درصد). همچنین مجموع عناصر پوشیده در این قرارداد ۸٦ عدد و مجموع عناصر صریح ۲۰ عدد است. از مجموع بررسی تعداد و درصد وقوع مؤلفه‌های عناصر گفتمان‌مدار قرارداد تسهیلاتی جعالهٔ ریالی درمی‌یابیم که در متن این قرارداد عناصر گفتمان‌مدار پوشیده تعداد بیشتری از عناصر صریح را دربر گرفته‌اند که این مهم بیانگر احتمال وقوع ابهام بیشتر در متن قرارداد همچنین تمایل به پوشیده سخن گفتن در متن است. همچنین میزان رازگونگی این قرارداد نیز بدین شرح محاسبه شد: $\frac{86\times100}{106} = 81.13\%$

بررسی متن قرارداد مرابحهٔ ریالی بیان می‌کند که ترتیب وقوع مؤلفه‌های گفتمان‌مدار در این قرارداد عبارت‌اند از: جنس ارجاعی و کم‌رنگ‌سازی (۲۳ مورد)، پیوند زدن (۲۲ مورد)، فعال‌سازی (١٤ مورد)، منفعل‌سازی (۱۲ مورد) و نامشخص‌سازی (۸ مورد). درصدهای وقوع عناصر یادشده نیز عبارت‌اند از: جنس ارجاعی و کم‌رنگ‌سازی (۲۲.۵۵درصد)، پیوند زدن (۲۱.۵۷ درصد)، فعال‌سازی (۱۳.۷۳درصد)، منفعل‌سازی (۱۱.۷٦ درصد)، نامشخص‌سازی (۱۱.۷٦درصد). مجموع عناصر پوشیده در این قرارداد ٦٦ عدد و مجموع عناصر صریح ۳٦ عدد است. از بررسی تعداد و درصد وقوع مؤلفه‌های عناصر گفتمان‌مدار قرارداد تسهیلاتی درمی‌یابیم که در متن این قرارداد عناصر گفتمان‌مدار پوشیده تعداد بیشتری از عناصر صریح را دربرگرفته‌اند که این مهم بیانگر احتمال وقوع ابهام بیشتر در متن قرارداد همچنین تمایل به پوشیده سخن گفتن در متن است. میزان رازگونگی این قرارداد نیز بدین شرح محاسبه شد:

$$\frac{66 \times 100}{102} = 64.70\%$$

با استخراج مؤلفه‌های گفتمان‌مدار در متن قرارداد تسهیلات مشارکت مدنی ارزی چنین نتیجه می‌گیریم ترتیب وقوع مؤلفه‌های جامعه‌شناختی ـ معنایی در این قرارداد عبارت‌اند از:

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

کم‌رنگ‌سازی (۳۰ مورد)، پیوند زدن (۲۱ مورد)، فعال‌سازی (۱٦ مورد)، نامشخص‌سازی (۱۵ مورد)، منفعل‌سازی (۱۲ مورد). همچنین درصدهای وقوع عناصر یادشده نیز عبارت‌اند از: کم‌رنگ‌سازی (۳۱.۹۱درصد)، پیوند زدن (۲۲.۳٤درصد)، فعال‌سازی (۱۷.۰۲درصد)، نامشخص‌سازی (۱۵.۹٦درصد)، منفعل‌سازی (۱۲.۷۷درصد). مجموع عناصر پوشیده در این قرارداد ۵۷ عدد و مجموع عناصر صریح ۳۷ عدد است. از بررسی تعداد و درصد وقوع مؤلفه‌های عناصر گفتمان‌مدار قرارداد تسهیلاتی چنین استنتاج می‌شود که در متن این قرارداد عناصر گفتمان‌مدار پوشیده تعداد بیشتری از عناصر صریح را دربر گرفته‌اند که این مهم بیانگر احتمال وقوع ابهام بیشتر در متن قرارداد همچنین تمایل به پوشیده سخن گفتن در متن است. محاسبهٔ میزان رازگونگی متن قرارداد مشارکت مدنی ارزی نیز صورت گرفت و چنین نتیجه‌ای حاصل شد : $\frac{57\times100}{94} = 54.88\%$

داده‌کاوی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار در متن قرارداد تسهیلات فروش اقساطی ارزی بیان می‌کند ترتیب وقوع مؤلفه‌های گفتمان‌مدار در این قرارداد عبارت‌اند از: جنس ارجاعی (۲۱ مورد)، پیوند زدن (۱۹ مورد)، فعال‌سازی (۱٦ مورد)، کم‌رنگ‌سازی (۱۳ مورد)، منفعل‌سازی و نامشخص‌سازی (۹ مورد). همچنین درصدهای وقوع عناصر یادشده نیز عبارت‌اند از: جنس ارجاعی (۲٤.۱٤درصد)، پیوند زدن (۲۱.۸٤درصد)، فعال‌سازی (۱۸.۳۹درصد)، منفعل‌سازی و نامشخص‌سازی (۱۰.۳٤درصد) و کم‌رنگ‌سازی (۹.۲درصد). همچنین مجموع عناصر پوشیده در این قرارداد ۵۲ عدد و مجموع عناصر صریح ۳۵ عدد است. از مجموع بررسی تعداد و درصد وقوع مؤلفه‌های عناصر گفتمان‌مدار قرارداد تسهیلاتی فروش اقساطی ارزی درمی‌یابیم که در متن این قرارداد عناصر گفتمان‌مدار پوشیده تعداد بیشتری از عناصر صریح را دربر گرفته‌اند که این مهم بیانگر احتمال وقوع ابهام بیشتر در متن قرارداد همچنین تمایل به پوشیده سخن گفتن در متن است. محاسبهٔ میزان رازگونگی متن فروش اقساطی ارزی صورت گرفت و چنین نتیجه‌ای حاصل شد:

$$\frac{52 \times 100}{87} = 59.77\%$$

با توجه به داده‌کاوی‌های بیان‌شده چنین ملاحظه شد که در قراردادهای تسهیلات ارزی بانک تجارت بسامد مؤلفه‌های گفتمان‌مدار صریح بالاتر و بسامد مؤلفه‌های گفتمان‌مدار

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

پوشیده پایین‌تر از قراردادهای تسهیلات ریالی است.

لذا می‌توان چنین بیان کرد که فرضیه‌های اول و دوم پژوهش اثبات می‌شود.

پرسش پژوهش ۳: چه تفاوتی میان میزان رازگونگی متن قراردادهای تسهیلات ارزی و ریالی بانک تجارت وجود دارد؟

به جهت پاسخ‌دهی به پرسش فوق رازگونگی در متن تمام قراردادهای تسهیلاتی به تفکیک محاسبه شده است و در جدول شمارهٔ ۲ به تفکیک هر قرارداد مشخص شد.

جدول ۲: مقایسهٔ میزان رازگونگی متن قراردادهای اعطای تسهیلات ارزی و ریالی

Table 2. Comparison of mystification in the texts of banking facility contracts

میزان رازگونگی (به درصد)	نام قرارداد
۸۱.۱۳	جعالهٔ ریالی
٦٤.۷۰	مرابحهٔ ریالی
٥٤.۸۸	مشارکت مدنی ارزی
٥۹.۷۷	فروش اقساطی ارزی

از مقایسهٔ داده‌های جدول فوق چنین درمی‌یابیم که بیشترین میزان رازگونگی متعلق به قرارداد جعالهٔ ریالی با ۸۱.۱۳ درصد و کم‌ترین آن نیز به قرارداد مشارکت مدنی ارزی با ٥٤.۸۸ درصد تعلق دارد. ازاین‌رو با توجه به وجود تفاوت در میزان رازگونگی قراردادها درمی‌یابیم که فرضیهٔ سوم پژوهش نیز موردپذیرش قرار نگرفت. گفتنی است وجود حتی کمینهٔ میزان رازگونگی در متن قراردادهای بانکی بدان معناست که لازم است جهت رفع ابهام و تسهیل درک تسهیلات‌گیرندگان از متن قراردادهای تسهیلات بانکی جعاله لازم است کارشناسان حقوقی بانک‌ها اهتمام بیشتری در نگارش متن این قراردادها مبذول کنند تا عدد مبین رازگونگی در تمام متون به کم‌ترین حد ممکن برسد.

پرسش پژوهش ٤: چه تفاوتی میان بسامد گونه‌های القایی به‌کار رفته در قراردادهای تسهیلات ارزی و ریالی بانک تجارت وجود دارد؟

به جهت پاسخ‌دهی به پرسش فوق گونه‌های القایی در متن تمام قراردادهای تسهیلاتی به‌تفکیک محاسبه شده و در جدول ۳ به تفکیک هر قرارداد مشخص شد.

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]

[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

جدول ۳: مقایسهٔ تعداد گونه‌های القایی در متن قراردادهای اعطای تسهیلات ارزی و ریالی

Table.3. Comparison of manipulation in the texts of banking facility contracts

نام قرارداد	گونهٔ القایی مبتنی‌بر تشویق	گونهٔ القایی مبتنی‌بر تهدید	گونهٔ القایی مبتنی‌بر اغوا	گونهٔ القایی مبتنی‌بر تحریک
جعالهٔ ریالی	۰	۸	۰	۰
مرابحهٔ ریالی	۲	۳	۰	۰
مشارکت مدنی ارزی	۰	۸	۰	۰
فروش اقساطی ارزی	۰	۲	۰	۰

با بررسی جدول فوق درمی‌یابیم که گونهٔ القایی مبتنی‌بر تهدید در متن تمام قراردادهای تسهیلاتی قابل‌مشاهده است. همچنین گونهٔ القایی مبتنی‌بر تشویق نیز تنها در متن قرارداد تسهیلاتی مرابحهٔ ریالی با ۲ عدد وقوع ملاحظه شده است. گونه‌های القایی مبتنی‌بر تحریک و اغوا نیز در متن هیچ یک از قراردادهای بیان‌شده ملاحظه نشده‌اند. این بدان معناست که بدعت‌گذار (بانک) با استفاده از ابزار تهدید در متن قراردادهای یادشده سعی در مجاب کردن کنشگر (تسهیلات‌گیرنده) به انجام عمل یا حرکتی دارد که در اینجا مشتمل بر تمام امور مرتبط با بازپرداخت تسهیلات دریافت شده است. همچنین وجود تفاوت میان بسامد گونه‌های القایی به‌کار رفته در قراردادهای تسهیلات ارزی و ریالی مبیّن این مهم است که فرضیهٔ چهارم پژوهش موردپذیرش قرار نگرفته است.

۶. نتیجه

در این پژوهش، متن قراردادهای تسهیلات ارزی مشارکت مدنی و فروش اقساطی همچنین قراردادهای تسهیلات ریالی مرابحه و جعاله که براساس مجلد سال ۱۳۹۸ بانک تجارت بیشترین کاربرد را در این بانک داشته‌اند از منظر تعداد و درصد حضور مؤلفه‌های جامعه شناختی ـ معنایی (مؤلفه‌های گفتمان‌مدار) صریح و پوشیده و میزان رازگونگی هر قرارداد، همچنین تفاوت میان میزان بهره‌گیری از مؤلفه‌های یادشده در هر قرارداد مورد واکاوی قرار گرفته‌اند. پس از تجزیه و تحلیل متن قراردادهای یادشده و استخراج مؤلفه‌های

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

جامعه‌شناختی ـ معنایی آن‌ها تعداد و درصد وقوع مؤلفه‌های جامعه‌شناختی ـ معنایی همچنین میزان رازگونگی متن هر قرارداد محاسبه و مشخص شد. براساس بررسی‌های به‌عمل آمده چنین ملاحظه شد که در متن تمام قراردادهای تسهیلاتی ارزی و ریالی موردمطالعه مؤلفه‌های جامعه‌شناختی ـ معنایی (گفتمان‌مدار پوشیده) تعداد بیشتری از عناصر صریح را دربر گرفته‌اند که این مهم بیانگر احتمال وقوع ابهام بیشتر در متن قرارداد همچنین تمایل به پوشیده سخن گفتن در متن است. همچنین محاسبهٔ میزان رازگونگی در متن قراردادهای مذکور نیز مبیّن وجود مؤلفه‌های گفتمان‌مدار پوشیده است. وجود رازگونگی از آنجا نکتهٔ قابل‌تأملی است که لازم است متن قراردادهای تسهیلاتی از چنان شفافیتی برخوردار باشند که مشتریان بانک بدون هرنوع کژفهمی بر تمامی مندرجات آن‌ها واقف شده و با علم کامل به مجموع شرایط و تعهدات قیدشده قراردادهای تسهیلاتی را امضا کنند. گفتنی است کژفهمی حاصل از ابهام مفاد قراردادها خود عاملی است که سبب ایجاد مشکلات قضائی و بانکی در آینده برای طرفین قرارداد خواهد شد. لذا توصیه می‌شود جهت رفع این آسیب متنی برای شفاف و ساده‌سازی متون قراردادها بر تراکم مؤلفه‌های جامعه‌شناختی ـ معنایی صریح افزود و از به‌کارگیری مؤلفه‌های پوشیده اجتناب کرد تا درنتیجه با کاهش میزان رازگونگی متون قراردادهای یادشده از سردرگمی تسهیلات‌گیرنده در درک پیام‌های اصلی متون و به‌عبارت دیگر از ابهام متن نیز کاسته شود.

حال با توجه به آنچه بیان شد چنین پیشنهاد می‌شود برای کمک به تسهیلات‌گیرندگان در فهم واضح تمام مفاد قراردادهای تسهیلاتی که فرد با امضای آن خود را متعهد به انجام تمام موارد مندرج می‌کند و عدم عمل به تعهدات یادشده سبب ایجاد چرخهٔ ناسالم ایجاد مطالبات معوق می‌شود که از بزرگ‌ترین چالش‌های نظام بانکی است. در نگارش متن تمام قراردادهای بانکی ـ تسهیلاتی از به‌کارگیری عوامل ایجاد ابهام و رازگونگی هر متن به شرح بیان‌شده یعنی مجموعه مؤلفه‌های جامعه‌شناختی ـ معنایی پوشیده اجتناب کرد تا پیش از حدوث معضلات حقوقی برای تسهیلات‌گیرندگان و بانک‌ها از وقوع آن‌ها جلوگیری کرد. تعامل با مشتریان همیشه برای بانک‌ها اهمیّت دارد، زیرا می‌تواند سبب ایجاد تصویر ذهنی مطلوبی از بانک شود. ازاین‌رو می‌توان علاوه‌بر گونهٔ القایی مبتنی‌بر تهدید در متن قراردادهای تسهیلاتی، از گونه‌های القایی مبتنی‌بر تشویق و تحریک بیشتر از گونه‌های القایی مبتنی‌بر

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

تهدید استفاده کرد تا همواره مشتری در امور مرتبط با بانک امیدوار باشد و در افزایش تعاملات بانکی خود تلاش کند.

درنهایت با توجه به مجموع آنچه بیان شد توصیه می‌شود در متن قراردادهای تسهیلاتی تمام بانک‌ها ازجمله بانک تجارت بر استفادهٔ کامل از مؤلفه‌های جامعه‌شناختی ـ معنایی (مؤلفه‌های گفتمان‌مدار) صریح، همت گمارده شود تا تسهیلات‌گیرندگان بدون هیچ عاملی بتواند به وضوح بر مفاد قرارداد تسهیلاتی اشراف پیدا کنند و به‌طور کامل از شرایط اعطا و بازپرداخت تسهیلات اعطایی آگاه شوند. این مهم آن گاه میسر می‌شود که با اتخاذ رویکردی مبنی‌بر ساده‌نویسی و قابل‌فهم بودن قراردادهای تسهیلاتی، تمام بانک‌ها با بهره‌گیری از دانش و مشاورهٔ زبان‌شناسان مخصوصاً متخصصان زبان‌شناسی حقوقی در مجموعهٔ تحلیل گفتمان حقوقی راهبردهای عملی‌ای را اتخاذ کنند که می‌تواند مانع از بروز چالش‌های یادشده شود.

۷. پی‌نوشت‌ها

1. Forensic linguistics
2. Socio-Semantic components
3. Manipulation
4. Elusion
5. Passivation
6. Impersonification
7. Generalization
8. Functionalization
9. Identification
10. Indetermination
11. Activation
12. Specification
13. Association
14. Categorization
15. Appraisment
16. Nomination

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]

[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]

۸. منابع

- آقاگل‌زاده، ف. (۱۳۸٤). زبان‌شناسی قضائی (حقوقی): رویکردی نوین در زبان‌شناسی کاربردی. مجموعه *مقالات نخستین همایش انجمن زبان‌شناسی ایران*. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی. صص ۲۱۵ـ ۲۲۵.
- آقاگل‌زاده، ف. (۱۳۹۱). توصیف و تبیین ساخت‌های زبانی ایدئولوژیک در تحلیل گفتمان انتقادی. *پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی*، ۲ (۱۰)، ۱ـ ۱۹.
- آقاگل‌زاده، ف. (۱۳۹۱). *زبان‌شناسی حقوقی*. تهران: علم.
- آقاگل‌زاده، ف.، و فرازنده‌پور، ف. (۱۳۹۵). *الگوی خلاق آموزه‌های زبان‌شناسی در تحلیل آرای قضائی*. تهران: نویسهٔ پارسی.
- تقی‌پور، م. (۱۳۹٤). روش‌های اقناع وکلا در دادگاه‌های کیفری از بُعد زبان‌شناسی حقوقی. مجموعه*مقالات دومین همایش ملی: زبان‌شناسی حقوقی: تحلیل گفتمان حقوقی*. تهران: نویسهٔ پارسی. صص ۷۳ـ۹٦.
- جمشیدی، س. (۱۳۷۹). *بانکداری اسلامی*. تهران: شکوه اندیشه.
- حبیبی، ح. (۱۳۷٤). زبان حقوقی. *نامهٔ فرهنگستان*، ۱، ۱۳ـ ۳۷.
- حلاج‌زاده بناب، ح.، خلیفه‌لو، س.ف.، و آقاگل‌زاده، ف. (۱۳۹۷). شیوهٔ بازنمایی کنشگران اجتماعی در گفتمان زنان خواستار طلاق براساس الگوی ون لیوون (۲۰۰۸). *جستارهای زبانی*، ٤ (٤٦)، ۱۱۳-۱۳۵.
- شعیری، ح.ر. (۱۳۹۲). *تجزیه و تحلیل نشانه ـ معناشناختی گفتمان*. تهران: سمت.
- یارمحمدی، ل. (۱۳۸۳). *گفتمان‌شناسی رایج و انتقادی*. تهران: هرمس.

References

- Aghgagolzadeh, F. (2005). Forensic linguistics (Legal), A new approach to applied linguistics. *Proceedings of the first conference of the Iranian Linguistics Society*. Tehran: University of Tehran .[In Persian].
- Aghgagolzadeh, F. (2012). *Forensic Linguistics (Theoretical and Applied)*. Tehran: Elm Publication .[In Persian].

- Aghagolzadeh, F. (2012). Description and explanation of ideological linguistic structure in critical discourse analysis. *Language Related Research (Comparative Language And Literature Research)*, *3*(2 (10)), 1-19.
- Coulthard, R.M.(2000). Whose text is it ? On the linguistic investigation of authorship. *In Sarangi,S. and Coulthard,R.M.(Eds.).Discourse and Social Life.* London: Longman, 270-87.
- Habibi, H. (1995). *Language of Law. Letter of academy.1*(1), 13-37. [In Persian].
- Jamshidi, S. (2013). *Islamic banking*. Tehran: Shoukouh Andisheh Publication [In Persian].
- Olsson, J. (2003). *What is forensic linguistics*? England: Nebraska Weselyan University.
- Olsson, J. (2009). *Solving crime through forensics*. India: Continuum International Publishing Group.
- Shairi, H.R (2013). *Semiotic analysis of discourse*. Tehran: SAMT .[In Persian].
- Shuy, R.W. (2001). Forensic Linguistics. *The Handbook of Linguistics* ,Editing by Aronoff and Janierees, Miller, Blackwell ,Oxford.
- Shuy,R.W. (2010).*The language of defamation cases*. Oxford University Press.
- Taghipour, M. (2015). Methods of soliciting lawyers in criminal courts from the forensic linguistics dimension. *Proceedings of the Second National Conference on Forensic Linguistics: A Forensic Discourse Analysis,* 75-99 [In Persian].
- Yar Mohammadi, L. (2004). *Critical discourse*. Tehran: Hermes Publication[In Persian].
- Van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice: New tools for critical discourse analysis*. Oxford University Press .

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.13.4.4.3]
[DOI: 10.29252/LRR.13.4.8]